

Pravda a problém nepředemětnosti [1992]

01

Otázka pravdy je jedním z ústředních problémů naší filosofické (a nejen filosofické) současnosti. Její základní důležitost se ukazuje zejména v tom, jak jsou zproblematizovány některé tradiční rysy evropské myšlenkové orientace (řeckého původu), je-li tato otázka sledována vsutku do hloubky, a jak jsou pak tyto rysy odhalovány nejen jako ničím nezdůvodněné předsudky, tj. předběžné a předčasné úsudky, nýbrž jako principiální omyly. Jednomu z těchto hrubých, ale nejen vytrvalých, ale i pozoruhodně produktivních omylů, se budu nyní věnovat podrobněji.

02

Dynamika evropského myšlení je založena na zvláštním vnitřním napětí, vyplývajícím ze synkreze až syntézy tradic řeckých a židovských, jak k nim vedlo křesťanství. Navenek se toto napětí projevuje pluralitou, nesourodostí, vzájemnou polemicitou a někdy až divergencí myšlenkového zaměření, vnitřně však vede k novým a novým pokusům, inspirovaným a stimulovaným neúnosností paradoxů, paralogismů a někdy dokonce krajně iritujících konfuzí, jimž je evropské myšlení po věky vystavováno.

03

Nehynoucí zásluhou nejstarších řeckých myslitelů byl vynález pojmů a pojmovosti, spočívající nejen v rozpoznání, ale zejména v upevnění a stále se zdokonalujícím zvládání distance mezi myslícím a myšleným. V samotném myšlenkovém uchopení této distance, tj. v reflexi jejího ustavení a udržování, se však od počátku nebo alespoň brzo po prvních krocích usadil hrubý omyl, který si můžeme poněkud zjednodušeně ozřejmit na ideji ARCHÉ či ARCHAI.

04

Jednou z rozhodujících a pro filosofii nejspíš přímo konstitutivních otázek, společných všem řeckým myslitelům, bylo – jak to např. ve svých přednáškách vždy znovu zdůrazňoval J. B. Kozák –, co vlastně trvá uprostřed změn, resp. pod změnami, co tu je dříve než změny a díky čemu jsou vůbec nějaké změny možné. Ještě u Aristotela, který se ze všech starých Řeků nejvíce zabýval právě pohybem a změnami, tj. vznikáním a zanikáním, najdeme tezi, že o tom, co se mění, není možná žádná věda. Od dob platónské Akademie platila geometrie za prototyp a základ vši vědeckosti a všeho vážného myšlení vůbec, protože její „předměty“ zůstávaly nedotčeny časem.

05

Změna byla pro filosofii čímsi druhořadým a bezvýznamným, pokud vůbec byla považována za cosi skutečného. Pravou skutečností bylo naproti tomu to, co bylo možno přesně pojmově vymezit a tak uchopit, pochopit. Z toho pak obráceně vyplývalo, že jen to, co lze pojmově přesně uchopit, je pravá skutečnost. Proti mytické narativitě byl veškerý důraz položen na pojmovost, jež dovolovala odvrát od dění a dějovosti a maximální soustředěnost na to, co „jest“, tj. co se nemění.

06

Oč tedy mělo a vůbec mohlo jít takto pojaté filosofii? Zajisté o to, aby se pro filosofa ono vskutku jsoucí stalo zjevným. Pravda byla tedy chápána jako zjevnost jsoucího – ALÉTHEIA už samotným slovem ukazuje na neskrytost, rozumí se samozřejmě neskrytost jsoucího. V tom smyslu se pravda nutně spravuje a řídí tím, co jest. Rozhodující je jsoucí samo, pravda je pouze jeho neskrytostí, jeho zjevností. Nezbytnou náležitostí oné zjevnosti je to, že jsoucí se vyjevuje takové, jaké je, že tedy pravda jakožto neskrytost musí ono jsoucí ponechat tím, čím jest. Právě proto je poznání pravdy jakožto poznání jsoucího, že jest a jak jest, záležitostí THEORIA, tj. zírání. Zase můžeme citovat Aristotela, který nechává PRAXIS a POIÉISIS směřovat k dílu, kdežto THEORIA k pravdě.

07

To je metafyzický základ požadavku tzv. objektivitu, která se stala neodlučným postulátem vědy a její vědeckosti. Filosoficky byl tento „objektivismus“ mnohokrát podroben až zdrcující a po mnoha stránkách zcela oprávněné kritice, ale většinou pouze ve prospěch skepse, relativismu a subjektivismu. Situace je nejnověji dokonce taková, že požadavek objektivitu je radikálně odmítán jako netolerantní, nedemokratický a přímo násilnický, ne-li teroristický. Už se i u nás ozvalo heslo „proti terorismu pravdy“ a právě v souvislosti s tím poněkud zbanalizovaně podané teze o konci filosofie.

08

Filosofická kritika objektivitu nemůže zůstat u příznaků, ale musí se orientovat takřkajíc etiologicky. A to předpokládá hloubkovou analýzu jednak logické konstituce pojmu, jednak konstrukce intencionálního předmětu (objektu). V jistém smyslu bychom tuto analýzu v její první fázi mohli nazvat dekonstrukcí pojmovosti řeckého typu, která však musí vyústit a být završena ustavením nového typu pojmovosti, kde pojmy nebudou spjaty výhradně s intencionálními předměty, nýbrž za určitých okolností také, nebo někdy dokonce výhradně s intencionálními „ne-předměty“.

09

V lidském životě a pro lidský život jsou totiž velice důležité skutečnosti, které předmětný charakter nemají buď vůbec, nebo jejichž předmětnost není tím nejpodstatnějším a rozhodujícím. K takovým skutečnostem se pak člověk nemůže myšlenkově přiměřeně vztáhnout prizmatem pojmů spjatých s intencionálními předměty, tedy předmětně. Existuje celá řada myslitelů konce minulého a zejména celého našeho století, kteří si tuto věc uvědomovali a začali se kriticky vymezovat vůči předmětnému a zpředměťujícímu myšlení, jakož i poukazovat na myšlení před-předmětné nebo ne-předmětné. Není mi však známo, že by se touto tematikou někdo zabýval vskutku systematicky, a zejména že by paralelně sledoval otázku nepředmětnosti jak v myšlení, tak i ve skutečnosti. Můžeme proto mluvit jen o poznámkách a připomínkách, i když někdy zásadního významu.

10

Pro pojetí pravdy má rozpoznání významu nepředmětnosti obrovskou důležitost. Především proto, že sama pravda nemůže být předmětným, tj. zpředměťujícím způsobem vůbec uchopena, za druhé pak proto, že otázka pravdy, pravdivosti a pravosti se klade nejenom tam, kde jde o předmětné skutečnosti, ale také, a dokonce zejména o skutečnosti nepředmětné,

resp. o jejich nepředmětné aspekty. Z toho pak vyplývá dvojitý program a postup dalšího zkoumání.

11

Nemá-li předpoklad, že skutečnosti našeho světa mají nejen předmětnou, ale i nepředmětnou stránku, zůstat záležitostí pouhé spekulace, ať jakkoliv zdůvodněné, musí být prokázáno, že nejen prakticky, ale také myšlenkově jsme schopni s touto nepředmětností také počítat. To znamená, že už v rámci dosavadní evropské životní i myšlenkové praxe lze odhalit, že k něčemu takovému už dlouho dochází, i když to zůstává nereflexivně nebo nesprávně reflektováno.

12

Rozhodujícím filosofickým úkolem však bude alespoň předběžně a prozatímně rozvrhnout pojetí pravdy, které by se lišilo ode všech dosavadních koncepcí usilujících o její zpředmětnění. A tu se naskýtá možnost se opřít o myšlenkově pozoruhodně integrovanou, i když nikdy v systematické podobě nepředvedenou mimořekou, neřekou tradici, která ostatně zapustila kořeny zejména v českém myšlení poměrně brzo poté, co došlo k jeho reorientaci v duchu importovaného křesťanství. Prvních filosoficky relevantních plodů jsme se však mohli dočkat až v našem století (po jistých náběžích ve století předchozím).

13

V celé strategii hraje eminentní roli pojetí času a časovosti (či „časování“), ovšem v poněkud nezvyklém kontextu. Pozdně židovský motiv pravdy, která je mocnější než všechno a která vítězí „na věky“ (z tzv. 3. Ezdráše), má – je-li náležitě domyšlen – přímo epochální (= novou epochu ustavující) důsledky. Má-li platit, že pravda je mocnější než jakékoliv jsoucní, pak to musí platit i pro úhrn všech jsoucní – a pravda tedy nemůže být sama chápána jako jsoucní. Je tedy nejsoucní, ale nade všechno významná, a tedy jakýmsi jiným způsobem „mocná“.

14

Poukaz, že vítězí „na věky“ (tedy poukaz na eschatologickou dimenzi) podtrhuje význam času, resp. jeho základní „dimenze“, totiž budoucnosti. Pravda je mocnější než kterékoliv jsoucní i jakýkoliv úhrn (případně celek?) jsoucní, protože všechna jsoucní pomíjejí, kdežto pravda přichází. Má-li to platit „na věky“, musí být pravda chápána vždycky jako přicházející, nikdy jako již fakticky přišlá. Pravda se děje, má událostný, přesně adventivní charakter. Tomu se nelze myšlenkově přiblížit po cestách tradiční ontologie, která proto musí být rozšířena o mé-ontologii.

15

Z uvedených náznaků a nápovědí je zřejmé, že tu nejde o problém, který by bylo možno zpracovat monograficky, jak jsme tomu přivykli, nýbrž že jde o nejrozsáhlejší myslitelnou revizi všech dosavadních tradic evropského myšlení. Nikoli ovšem o pouhou revizi, tím méně o nějaký odvrát ode všeho dosavadního myšlení, nýbrž naopak návrat k němu, ale návrat z distance, který nám dovolí najít v minulých myšlenkových výkonech to, co zapadlo a co bylo přehlíženo.

Problém pravdy se tak stává také jakýmsi *punctum saliens* všech dnešních diskusí o tzv. konci metafyziky, konci filosofie, konci moderny apod. Vedle této aktuální a na první pohled poněkud efemérní funkce bude místem, na němž bude třeba postavit jeden z hlavních nosných sloupů ne nějaké partikulární filosofické koncepce, ale budoucího myšlení vůbec.

(22. 2. 1992)